

Emne 2: Levevilkår på landet.

Opgaveformulering:

- Med udgangspunkt i oplysninger fra mindst to fremstillinger om perioden skal du gøre rede for de sociale klasser på landet og for udviklingen i det danske landbrugssamfund fra o. 1850-1900.
- Foretag herefter en analyse og fortolkning af uddraget fra "Barndom" i Martin Andersen Nexø's første bog om *Pelle Erobreren* (1906), hvori du bl.a. fokuserer på skildringen af levevilkår og social ulighed på landet.
- Foretag videre en kildekritisk analyse af Jeppe Aakjær's artikel "Et Spørgsmaal" og uddraget af Mikkel Christensens erindringer med fokus på levevilkår på landet. Tabellen "Klasse og sygdom" fra 1882 kan inddrages.
- Diskuter og vurder afslutningsvist betydningen af litteraturens fokus på leveforholdene på landet. Inddrag mindst én tekst fra undervisningsforløbet i denne del af opgaven.

Bilag:

- Martin Andersen Nexø: af "Barndom"; første bog om *Pelle Erobreren* (1906)
- Jeppe Aakjær's artikel "Et Spørgsmaal" (1890)
- Mikkel Christensens erindringer (1967)
- Tabel. Klasse og sygdom (1882)

Martin Andersen Nexø: af "Barndom"; første bog om *Pelle Erobreren* (1906)

Til Læseren!

Den brave Knægt jeg her sender ud i Verden nykonfirmeret og fuld af Appetit, er det ørkesløst at gaa rundt og søge Fader-Lighed til. I tolv Aar har jeg nu kælet for ham paa min Maade, og alle hans Glæder og Sorger har lydt i mig selv, fra jeg kunde krybe – i mit Sind, i mine Tarme, paa mine Rygstykker. Han er i højeste Grad min egen, og er i sin gode Ret til – som Sagaens Sønner, naar de forlod Hjemmet – at kræve Rejseordet af mig. Andre vil let nok kunne faa Øje paa alle hans Fejl, men der er ingen, der kender ham som jeg.

Er han ikke blevet til i en Haandevending, saa kræver han til Gengæld Plads – Beretningen om »Pelle Erobreren«s Kampe og Sejr bliver paa fire Bind. Men det forskrækker vel ingen i dette Land, hvor man paa Vuggen opøves i at tage de vægtigste Bøger i stiv Arm. – –

Han skulde ogsaa gjerne komme i stort Følge! »Pelle Erobreren« skulde være en Bog om Proletaren – altsaa om Mennesket selv – der nøgen, kun udstyret med Sundhed og Appetit melder sig i Livets Sold; om Arbejderens brede Gang over Jorden paa hans endeløse, halv ubevidste Vandring mod Lyset! Intet andet Samfundslag har saa stor en Baggrund for sin Livsvandring som Almuen, eller saa stærke Skæbner – hvor Proletaren kæmper, er det bestandig for det fundamentale, *han* bliver endnu Martyr paa de simpleste Retfærdighedskrav.

Pelle kommer til at tage sin Tørn med. Andet Bind skildrer hans Læreaar i den lille Provinsby med dens gammeldags Haandværkerforhold; i tredje Bind drager han over Havet som ung Svend – mod *Kongens København* – og er med i Arbejdernes Rejsning; sidste Bind foregaar i København som det nu er, gennemorganiseret og styret af Arbejderhænder – *Folkets København*.

Som den Svend han er, kommer han med i det hele. Og det hele skulde gjerne klinge igen i ham: i *hans* Skridt skulde det uendelige Traadd lyde af de mange, der vil kæmpe sig frem, *hans* Sorger og Glæder skulde være bærende for de manges Livslykke.

Hvad Bogen indfrir her, bliver det Læsernes Sag at dømme om. Men til dem, der ærgrer sig over baade den ene og den anden Udgivemaade, vil jeg sige, at den her valgte Form for Udgivelse er den naturligste, hvor det drejer sig om en Bog paa fire stærke, naturligt afsluttende Bind – og at Forlaget kun fortjener Tak, fordi det ved at udsende Bogen i et forholdsvis stort Oplag og til meget billig Pris, sætter en ung Forfatter i Stand til overhovedet at faa saa stort et Værk ud.

Espergærde, 28. Februar 1906.

Forfatteren.

I romanens første sider ankommer Pelle og Lasse til Bornholm, hvor de får arbejde på Stengaarden.

(...)

II

Stengaarden som for Fremtiden skulde være Lasses og Pelles Hjem, var en af Øens største Gaarde. Men gamle Folk vidste, at da deres Bedsteforældre var Børn laa der kun et Tohestesavl, som tilhørte en Vevest Køller, et Barnebarn af Jens Kofod, Bornholms Befrier. Under ham blev Huset til Gaard – han sled sig ihjæl paa det, undte nok hverken sig selv eller de andre Maden. Og de to Ting blev ved at gaa i Arv i Slægten – den elendige Føde og det med at udvide.

Markerne paa den Kant havde været Sten og Lyng for ikke saa forskrækkelig mange Kuld siden; Smaakaarsfolk havde brudt Jorden og slidt sig op Hold efter Hold for at holde den i Kultur. Rundt om Stengaarden boede lutter Husmænd og Tohestes Folk, som havde købt med Sved og Sult og lige saa let kunde tænke sig at sælge deres Forældres Grav som deres lille Ejendom; de hang ved den til de faldt fra, eller til Uheldet tog dem.

Men Stengaaardsslægten vilde købe – bestandig købe og udvide sig, og den maatte købe ved Ulykke. Overalt hvor Misvækst og Sygdom og Uheld med Kreaturer slog til en Mand saa han ravede, købte Køllerne. Saaledes voksede Stengaarden, fik mange Bygninger og fik Tyngde; den blev saa tung en Nabo som Havet er det, hvor det æder af Landmandens Jord, Mark for Mark og der intet er at stille op. Saa blev én ædt og saa den næste; enhver vidste at Turen kom til ham før eller senere. Ingen gaar i Rette med Havet; men alt hvad der rugede af Ondt og Uhygge over Fattigmands Liv kom svævende deroppe fra. Dér holdt Mørkets Magter til, rædde Sind pegede bestandig mod Stengaarden. »Det er godt gødet Jord,« kunde Egnens Folk sige med et eget Tonefald der rummede Forbandelsen; men videre vovede de sig ikke.

Køllerslægten var ikke sentimental, den trivedes fortræffeligt i det skumle Lys der faldt over Gaarden

af saa mange rædde Sind – og følte det som Magt. Mændene var raske til Drik og Kortspil; men de drak aldrig mere end at de baade kunde se og sanse, og spillede de sig en Hest fra først paa Aftenen, saa vandt de gjerne to i Nattens Løb.

Da Lasse og Pelle kom til Stengaarden, mindedes de gamle Husmænd endnu Bonden fra *deres* Barndom Janus Køller – ham der mere end nogen anden satte Fart i Sagerne. I sin Ungdom sloges han en Nat Kl. 12 med Fanden oppe i Kirketaarnet og overvandt ham – og siden lykkedes alting for ham. Hvordan det nu var eller ikke saa røg paa hans Tid den ene Nabo efter den anden, og Janus gik rundt og overtog efter dem. Behøvede han en Hest mere spillede han sig den til i Trekort – og saadan paa alle Omraader; den Lede selv lagde alting til Rette for ham. Hans største Fornøjelse var at køre gale Heste til, og de der traf til at være født Julenat paa Slaget tolv, kunde tydelig se den Onde sidde hos ham i Sædet og holde Tømmen. Han fik en beskidt Død som venteligt var! En tidlig Morgen kom Hestene løbende hjem til Gaarden, og ham selv fandt man ved Vejsiden med Hovedet knust mod et Træ.

Hans Søn igen blev den sidste Stengaardsbonde af den Slægt. Han var en gal Djævel med meget godt i; naar nogen havde en anden Mening end han slog han ham i Jorden; men han hjalp altid dem det gik galt for. Paa den Maade blev der aldrig nogen der gik fra Hus og Hjem; og da han havde det i sig at han skulde gøre Gaarden større han ogsaa, købte han Land op inde i Lyngen og Klipperne. Men han lod det klogelig ligge hen for det Stads det var. Han bandt mange til Gaarden ved sine Haandsrækninger, og gjorde dem afhængige saa de aldrig forvandt det; Husmændene maatte slippe deres eget naar han sendte Bud, og han var aldrig i Bekneb for billig Arbejdskraft. Det var knap nok Folkeføde den Mand bød paa, men han spiste altid selv af Fad med de andre. Og Præsten var hos

ham paa det sidste, der var ikke noget at sige paa hans Henfart.

Han havde ligget to helgode Koner ihjæl, og alt det han havde for det var en Datter med den sidste. Og hun var ikke engang helt rigtig. Allerede da hun var elleve Aar kom nok Blodet over hende – hun løb da og gjorde sig til for alle og enhver. Men der var ingen der blot turde se til hende, for de var bange for Stengaardsbondens Gebös. Senere slog hun sig til den anden Side igen, hun udstafferede sig med en Stok ligesom et andet Mandfolk, og gik og drev alene om derude i Klipperne i Stedet for at tage sig noget husligt til. Hun lod ingen komme sig nær.

Kongstrup, den nuværende Stengaardsbonde, var ført. Han kom til Øen bortefra for en Snes Aar siden, og endnu var ingen blevet klog paa ham. Han havde det dengang med at drive om i Lyngen og ingenting tage sig til ligesom hun, og saa var det jo ikke saa underligt, om han kom ud for den Gamles Gebös og maatte gifte sig med hende. Men forfærdeligt var det!

Han var en løjerlig Pys, men kanske var Folk saadan dèr hvor han kom fra? Han havde saa én Idé saa en anden, lagde paa Daglønnen uden nogen havde bedt ham om det, og lavede Stenværk med Akkordarbejde ved. Saadan gik han og hittede paa Tossestreger til at begynde med, og lod det være frivilligt om Husmændene vilde møde til Arbejde paa Gaarden; det gik saa vidt med ham, at han sendte dem hjem i Regnvejrr for at bjærge deres Korn – og lod sit eget staa og ødelægges. Men det gik jo skidt ogsaa kantro, og efterhaanden maatte han æde sine Tosserier i sig igen.

Egnens Folk fandt sig i Afhængigheden uden at knurre. Fra Far til Søn var de vant til at gaa ind og ud ad Stengaardens Porte og udrette hvad der blev forlangt – saa pligtmæssigt som Hoveribønder. Til Gengæld slap de al deres Trang til Tragedie, al Livets Rædsel og skumle Mystik løs paa Sten-

gaarden. De lod Djævlén husere deroppe, spille Trekort med Mændene om deres Sjæle – og ligge hos Kvinderne; og de tog Huen dybere af for Stengaardsfolkene end for andre.

Alt dette var vel noget ændret med Aarene, den værste Brod var slidt af Overtroen. Men den onde Luft som ligger over Herregaarde – over al stor Ophobning af hvad der burde tilhøre de mange – laa ogsaa tungt om Stengaarden. Det var Almuens Dom, dens eneste Hævn over sig og sine.

Lasse og Pelle vejrede hurtigt den trykkende Luft, og kom til at se med de andres halvrædde Øjne endnu før de selv havde hørt noget videre. Især Lasse gik og syntes han aldrig kunde blive rigtig glad her, saa tungt det bestandig hang om én. Og saa den Graad som man ikke havde Rede paa!

s. 26

(...)

Den højtstående elev på Stengaarden har ydmyget Pelle, og Lasse har lovet, at han vil straffe eleven senere.

(...)

Nede i Hjørnet af Kostalden var der skilt et Rum fra med Brædder; det havde ingen Dør, og der var en tommebred Aabning mellem hver Brædde saa det lignede et Træmmebur. Det var Røgterkamret. Et bredt Sengested optog det meste af Pladsen; det var tømret op af raa Brædder, og Kamrets Stengulv gjorde det af for Sengebund. Paa et tykt Lag Rughalm laa nogle Sengeklæder hulter til bulter, de tykke sribede Uldvaar var stive af skorpet Kosnavs, hvori der strittede Fjær og Halmstraa.

Midt i Sengen laa Pelle og krøb sammen, han havde Dynen op om Nakken og laa og gassede sig. Paa Sengekanten sad Lasse og rodede i den grønne Kiste mens han snakkede halvhøjt hen for sig.

Han var midt i sin Søndagsandagt. Stump for Stump tog han langsomt de Smaating frem der var bragt med fra det opløste Hjem. Det var lutter Nyttegenstande: Garnnøgler, Tøjstumper og lignende, der gik med efterhaanden til at holde hans og Dren-

gens Klæder ved Lige. Men for ham var hver Ting en Relikvi der maatte tages varsomt om, og det blødte i ham hvergang en eller anden Del slap op. For hver Genstand han lagde til Side gentog han langsomt, hvad Bengta havde sagt om deres Bestemmelse, da hun laa for Døden og ordnede alt paa det bedste for ham og Drengen: »Garn til Pøjkens graa Sokker! – Lapper til hans Søndagstrøje som skal snart lægges ned paa Ærmerne! – Huske ikke at gaa for længe med Hoserne forinden de bødes!« Det var den Døendes sidste Vilje, og den blev efterkommet i et og alt. Lasse bevarede den ordret trods sin daarlige Hukommelse.

Saa var der Smaating som havde tilhørt Bengta selv, billig Pynt med hver sin glade Historie fra Marked og Højtider, som han mumlende opfriskede.

Drengen holdt af denne dæmpede Brummen, som han ikke behøvede at høre efter eller svare paa – og som var saa behagelig at glide bort i. Han laa og døsede og kiggede ud mod den lyse Himmel, mæt og træt og med en svag Fornemmelse af noget uhyggeligt der var overstaaet.

Det gav et Sæt i ham. Han havde hørt Døren til Kostalden gaa, og nu lød der Støvleskridt paa den lange Fodergang. Det var Eleven, han kendte straks de forhadte Skridt igen.

Det krøb i ham af Glæde. Nu skulde den Fyr faa at føle, at man ikke maatte gøre Drengene noget, naar de havde en Far der kunde løfte sin Mand i stiv Arm og skælde ud – ja meget værre end Forvalteren. Nu skulde – han rejste sig over Ende og stirrede spændt paa Faderen.

»Lasse!« kaldtes der nede i Kostalden.

Den Gamle brummede tvært. Han blev siddende men flyttede uroligt paa sig.

»Las–se!« lød det lidt efter igen, vigtigt og utaalmodigt.

»Ja–ha!« Lasse rejste sig og gik derud.

»Kan du ikke svare naar man kalder paa dig, din svenske Hallunk? Er du døv?«

»Jo svare kan jeg vel,« sagde Lasse med rystende Stemme. »Men Hr. Eleven skulde nu ikke – – jeg er Fader skal jeg sige – – og Faderhjærtet – –«

»Jeg er tilfreds du var Jordemor, saa skal du svare naar man kalder! Ellers skal jeg faa Forvalteren til at snakke lidt med dig – forstaar du det!«

»Ja saa, ja jo – Hr. Eleven faar undskylde, men jeg hørte ikke –«

»Naa men vil du saa huske, at Aspasia ikke skal med paa Græs i Morgen.«

»Skal hun kælte kanske?«

»Ja naturligvis! Troede du maaske hun skulde fole?«

Lasse lo pligtskyldigst og fulgte Eleven tilbage gennem Stalden. Nu maatte det vel komme, Pelle sad op og stirrede i stiv Lytten. Men han hørte blot Faderen gøre endnu en Undskyldning, lukke Halvdøren og komme tilbage med langsomme stolprende Skridt. Saa brast han i Graad og krøb langt ned under Dynen.

Lasse gik og rodede en god Stund og smaagnavede over et eller andet; saa kom han hen og trak varsomt Dynen bort fra Drengens Hoved. Men Pelle borede sit Ansigt ned i Sengeklæderne, og da Faderen drejede det mod sig, mødte han et fortvivlet uforstaaende Blik der fik hans eget til at flakke hvileløst i Kamret.

»Ja« sagde han med et Forsøg paa at være gnaven »du kan sagtens tude. Men naar én nu ikke ved hvor Aspasia staar, saa faar man vel være høflig ved jeg.«

»Jeg kender godt Aspasia, hun staar tredje fra Døren her,« hulkede Drengen.

Lasse vilde give et vrangt Svar men sank sammen i det, grebet og afvæbnet af Drengens Fortvivlelse. Han overgav sig paa Naade og Unaade, bøjede sig ned saa han støttede sin Pande mod Drengens, og sagde hjælpeløst:

»Ja Lasse er fattig ja, gammel og fattig! en Flab

kan spille ham paa Snuden. Gnistre i Vrede kan han ikke længer, og ingen Kræfter er der i Næven – hvad hjælper det saa én knytter den! Alting maa han tage imod – og lade sig slænge hid og did – og takke til! – saadan er gamle Lasse. Men saa maa du huske, at det er for din Skyld han lar sig spytte paa; ellers tog Lassefar sit Kram og gik – alt det gammel han er. Men du kan gro af det din Far muldner. Og saa faar du stoppe Graaden!« Han tørrede Drengens vaade Øjne med Dynen.

Pelle forstod ikke Faderens Ord, men de beroligede ham alligevel, og lidt efter faldt han i Søvn. Men længe laa han og snøftede i Søvn.

(...)

Jeppe Aakjær: Et Spørgsmaal, 1890

Kildeintroduktion: Artiklen af Jeppe Aakjær blev trykt i "Skive Folkeblad" den 17. marts 1890. Jeppe Aakjær (1866-1930) voksede op på en fattig gård i landsbyen Aakjær ved Skive, og han kom tidligt ud at tjene. Senere fik Jeppe Aakjær virke som både historiker, sangskriver og forfatter. Aakjær var også en aktiv samfundsdebattør og bidrog til debatten om tyendet. "Skive Folkeblad", der blev stiftet i 1880, var en Venstre-avis, der siden bevægede sig over til det Radikale Venstre.

Et Spørgsmaal

Da jeg for kort Tid siden var paa en Rejse i Midtjylland, kom jeg en Dag ind i en Gaard, hvor man fortalte mig, at Karlen laa syg. Jeg bad om at faa talt med den syge, og man førte mig ud i Stalden, hvor der stod nogle Heste og Smaakreaturer. Gjennem en Dør paa klem skimtede jeg et blegt, fregnet Ansigt; det var den syges. Jeg kantede mig ind ad den trange Aabning til ham og stod nu i et Rum, som jeg skjønnede maatte være Gaardens Karlekammer.

Snese af Gange havde jeg tidligere staaet i slige Rum, men aldrig havde jeg saa stærkt følt det oprørende i at lade Mennesker ligger i slige Aadselkuler [kule (grav) til ådsler] som nu, da jeg stod overfor dette forslidte Menneske. Hvor var det dog, man havde lagt denne syge Mand! Her hvor Dyrene stod og svinede og stank; i en Krog af Stalden ikke saa synderlig hyggeligere end en af de andre Baase -, grænset af fra det øvrige ved to Lervægge, som Hestene havde brudt Hul i hist og her, blandt andet manglede en Del af Muren over Dørkarmen, og Døren, der var dannet af uhøvlede, møgbegjorte Brædder, kunne aldeles ikke lade sig lukke, men tillod uhindret Staldens dunstende Atmosfære at stryge ind over den syge. Paa den indvendige Side bar Væggene vel paa sine Steder Spor af Kalk, men som oftest grinede dog det raa Ler frem. Loftet bestod af Løstliggede fra hinanden skilte Brædder med Halm over, som Mus og Ælde havde smuldret smaat, og den syge fortalte, hvad Kval det forvoldte ham, naar man var oppe paa det Hjul [loft hvor foder og hø opbevares] og rive Foder ned, for saa dryssede det ned i hans Ansigt med Halm og Støv og Spindelvæv, saa det ikke var til at udholde. Gulvet var den bare, klamme Jord, der stank af al den Urenhed og Fugt, den i umindelig Tid havde indtrukket.

Den smule Lys, Kammeret modtog, stjal sig møjsommeligt ind ad en halv Karm Vinduer, i hvilken endda en Rude var ituslaaet, og Hullet stoppet med et Par gamle Buxer. Et Klædeskab, der stod og dinglede op mod den ene Væg, og fra hvis øverste Del skidne Skjorter hang ned, optog den største Del af den Plads, Træsengen levnede, saa det var ikke muligt for to Mennesker at komme forbi hinanden derinde.

Saadan var det Rum beskaftet, hvor det unge Menneske laa i de tynde Dyner, under hvilke man kjendte de magre Lemmer, - paa alle Sider omgivet af en Krans af muggen stinkende Sengehalv. Det var her, han havde ligget i sex Uger i det modbydelige Svineri. Og hvad hed saa den Sygdom, hvoraf han led? Lungebetændelse! Selvfølgelig. Saadanne Soverum maa absolut gjøre deres

Indvaanere lungesygge. Jeg fik en sand Modbydelighed for den Husbond, der havde kunnet tillade dette Menneske, der havde slidt for ham som sund, at ligge saadan som syg. Mit gamle Had til disse Anstalter var vakt igjen, og jeg saa for mig alle de dunkle Rum, som jeg havde kjendt, fra jeg var lille, med deres Stank og deres Uhygge, hvor den arbejdende Del af den mandlige Ungdom indlægges i sine Hvilestunder for at blive raa og fordærvede, for at faa dræbt det fineste og reneste i sig.

Det "Karlekammer", jeg her har skildret i Enkeltheder, er ikke noget usædvanligt. Det er hverken værre eller bedre end Hundreder af Steder trindt om i det kjære Salling og Fjends Herred. I det Herrens Aar 1890, da Mængden gjør sig til af sit demokratiske Sindelag og af sin Arbejdervenlighed, da kan vi rundt om ude hos d'Hrr. Gaardmænd endnu trække disse Karlebaase, slet ikke saa synderligt bedre end Hestenes ved Siden af. Gaa blot omkring i Salling og Fjends Herred og kig ind i disse Rum – om Du kan faa Lov til det – bestandig vil det samme Syn aabenbare sig: Vædskende Gulve, smudsige Vægge og Loft, daarligt plejede Senge, gamle hinkende Møbler, - Dagligstue-Vrag, der er kastet til Side og af Karlene trukket frem af Skramlebunken -, i Krogene Dynger og Pjalter og skiddent Linned, Gulvet over strøet med Sengehalm. Ofte har Ajlen [den flydende del af husdyrgødning] fra Kreaturerne ved Siden af banet sig Vej under Dørtræet ind i Kammeret. Det er slige Pesthuler, man byder de Folk at sove i om Natten, som har arbejdet sig trætte i Dagens Slid. Det er kun den mest uforsvarlige Efterladenskab og Ligegyldighed for Tjenernes Vel, der bringer vore Gaardmænd til at opretholde dette system, for som oftest vilde Karlekammeret kunne sættes i Stand uden synderlige Bekostning og holdes i sømmelig Orden ved en Smule Villighed fra Husmoderens og Pigernes Side.

Om Husbonden selv skulde ligge derude – jeg gad vide, om der ikke snart vilde blive foretaget en Reparation. I hvert Fald forstaar jeg ikke, hvor nogen kan forsvare for sin Samvittighed at lade Folk, der er afhængige af én, leve i Rum, der er ødelæggende for legemlig og moralsk Sundhed. Og vis mig et Karlekammer, som ikke er farligt for den menneskelige Sundhed!

Jeg spørger derfor: Er det ikke paa Tide, vi begynder at hygge lidt op i Karlekamret?

Jeppe J. Aakjær

Mikkel Christensens erindringer, 1967

Kildeintroduktion: I 1967 nedskrev Mikkel Christensen sine erindringer for barndoms- og ungdomsårene, fra 1880'erne og indtil 1909. I løbet af disse år kom han fra Midt-Vendsyssel, hvor han var vokset op, til København, hvor han bl.a. kom til at virke som redaktør for et socialistisk blad (Ny Tid) og som formand for Socialistisk Ungdomsforbund. I dette uddrag fra Mikkel Christensens erindringer husker han tilbage på tiden som ung tjenestekarl på landet i Midt-Vendsyssel i 1890'erne. (...)

TYENDEÅR

På vej til at blive voksen

Jeg blev bæls [1]. Arbejdsdreng på gården, hvor jeg i de sidste to somre havde passet køer. Lønnen steg til 35 kr. for et helt år.

- Om vinteren kan vi jo godt undvære sådan en, hævdede Niels Dammen, da mor stodede mig påny. - Men det er jo nødvendigt at give ham opholdet også om vinteren for at sikre os hjælp om sommeren, føjede han til.

Mor havde overvejet det med lønnens størrelse. Der kunne højst blive til noget gammelt tøj, som hun så kunne lave i stand til mig. Men jeg havde det jo godt der i Dammen. Og hun gik ind på betingelserne. Jeg var nu godt 14 år, på vej ind i min første ungdom. Overgangen føltes behagelig. Lidt efter lidt voksede jeg op over kornhøjden, syntes jeg. Horisonten rykkede længere ud.

Meget af det, jeg hidtil havde set, fik nyt indhold. Og egnen blev mere storslået. (...)

Tyendekår

Det gamle ord tyende havde her endnu sin fulde berettigelse, selvom det efterhånden var erstattet med ordene tjenestekarl og tjenestepige. De fleste børn fra husmandsbrug og landarbejderhjem havde kun gårdejerne at ty til for at kunne eksistere om vinteren. Ja, enkelte kunne være så heldige at få et lille job andet sted, men der var ingen sikkerhed for at bevare et sådant tilfældigt arbejde. Det patriarkalske forhold på bøndergårdene var trods den ringe fortjeneste langt at foretrække for det uvisse.

At de kunne undværes om vinteren, var kun en påstand, der benyttedes, når lønnen skulle fastsættes. Maskinerne havde endnu kun i meget ringe grad erstattet hænderne.

Arbejdstiden var ganske vist forholdsvis kort om vinteren. For karle og drenge kun godt 8 timer på hverdage og 2-3 timer på helligdage. Men i den tid var der nok at tage fat på. Dyrene skulle passes, kornet tærskes, med plejl, og viderebehandles, sneen holdes i ave, når den spærrede vejene eller hindrede færdsel på det hjemlige område, især brugen af hestegangene til hakkelsesmaskinen og kærnen. Alene tærskning af kornet krævede 2-3 mand i 3-4 måneder.

Pigernes arbejdsdag om vinteren var betydelig længere. De måtte også benytte aftenerne, når lyset blev tændt i opholdsstuen, til at karte, spinde, sy og meget andet. De havde ikke engang et øjeblik, hvor de kunne sætte sig og kigge i gårdens avis.

Om sommeren var arbejdstiden for alle ca. 14 timer daglig. Da var det væsentlig markarbejdet, der lagde beslag på tiden. Kun een ny maskine, hesteriven, havde, hvor jeg begyndte min tyendetilværelse, vundet indpas. (.)

En stilling som husmand var ingenlunde eftertragtet. Ved at se, hvorledes han måtte klare sig med i ny og

næ at få nogle dages fortjeneste, i travle høstdage til 1 krone pr. dag og i den øvrige tid af året 66 øre daglig og kun i få dage, var det klart, at jeg havde det langt bedre som tyende og enlig. Landarbejderens kår var endnu betydeligt ringere end husmandens.

Jeg måtte erkende, at der var en vis tryghed for tjenestefolkene under den gamle patriarkalske samfundsform, hvor al magt lå i een mands hånd. Mad og husly var sikret. Men der skulle ikke meget til, for at skønnet kunne ændres. Følte jeg, at denne magt blev misbrugt på urimelig måde, kunne sindet komme til at koge af harme. (...)

I karlekammeret

Vore kamre, såvel karle- som pigekammeret, var det centrale punkt i vor tilværelse som tyende, vort opholdssted, når vi havde en ledig stund, vort samlingslokale, når vi ønskede os lidt selskabelighed. De var indrettet næsten ens overalt, så primitivt som muligt, men beliggenheden var noget forskellig.

Hos Pje Jørnsen lå både ko- og hestestald i samme længe, og karlekammeret havde indgang fra hestestalden, men to vægge vendte ind mod kostalden, og det bevirkede, at kammeret var lunt om vinteren. Andre steder, hvor det kun havde varme fra hestestalden, var det halvkoldt, og der, hvor der var lavet kammer i en ende af vognporten, var det koldt og klamt og ikke rart at opholde sig i om vinteren - ud over den tid, man tilbragte under den tykke dyne. Det samme gjaldt mange pigeværelser, med indgang fra bryggerset og uden kakkelovn.

Komsammen fandt derfor oftest sted, hvor der var lunest, og jeg var glad for mit kammer i Hæstrup, selvom det kun var forsynet med det almindelige staldvindue, og luften gennem døren fra stalden var fyldt med ammoniakdampe og absolut ikke behagelig. Det generede derimod hverken mig eller tidligere beboere, at musene lavede sig reder i bunden af sengen. Deres idelige gnaven i halmen vænnede man sig hurtigt til. Den virkede som en beroligende musik. (.)

Vi så vore fremtidsmuligheder under de stedlige forhold som noget, der nøje var knyttet til, om vi bandt os eller ikke bandt os til en pige.

Det at "være sammen" med en pige var jo - som tidligere nævnt - efter vor formening ensbetydende med, at hun skulle have et barn. Og at stifte familie betød for os besiddelsesløse på landet at blive landarbejder, almindeligvis herregårdsarbejder, hvor der muligvis var arbejde hele året, eller blive husmand, men i så fald ved hjælp fra andre.

En sådan fremtid skræmmede. Ingen af vore ældre kolleger, der var vandret den vej, havde ønsket det. Alle var - når det ulykkelige var sket - tvunget ind under disse levevilkår, hvis de da ikke i desperation over en så håbløs fremtid svigtede deres forpligtelser over for den vordende moder og lod hende klare sig, som hun bedst kunne. Almindeligvis måtte hun tage hjem til sine forældre, hvis det var muligt, og her - ud over de økonomiske vanskeligheder - sammen med forældrene gennemleve den store skam, der på det tidspunkt var forbundet med at være "syndig" eller "lokket". Kunne familien ikke hjælpe, var der til anbringelse af barnet som regel kun fattiggården tilbage.

Denne truende situation var så alvorlig for de unge piger, at mange af dem måtte se deres skønneste ungdomsdrømme briste, fordi kravet om afholdenhed hindrede dem i at give sig hen til den, de inderligt ønskede at leve livet sammen med.

Nogle af de unge mænd, der begyndte deres tilværelse som familieforsørgere ved et lille husmandsbrug, havde dog senere været så heldige at få arbejde på en cementfabrik i Aalborg. Der tjente de den svimlende store løn 2 kr. pr. arbejdsdag. Det var noget helt andet end at være husmand. De afhændede så huset og

drog ud, misundt af dem, der måtte blive, hvor de var, økonomisk stavnsbundne.

Vi var alle enige om, at der for os ikke fandtes anden vej til en menneskeværdig tilværelse end at søge ud, hvor levevilkårene var bedre. Landbruget var i det væsentlige baseret på den unge, ugifte arbejdskraft, unge mennesker fra de små landbrugshjem med meget sparsomme krav til livets goder.

Vi forstod bøndernes krav om, at de nye statshusmandsbrug, der på det tidspunkt var i deres vorden og omtalt i bladene, ikke måtte være så store at en familie helt kunne leve af et sådant, for så havde bøndergårdene ingen mulighed for at skaffe sig ekstra hjælp til høstarbejdet og lignende. Men vi forstod i højere grad kravet om, at brugene måtte være så store, at de dannede levemulighed for husmandsfamilien. Med langt færre ord end her fandt disse tanker forståeligt udtryk i vor drøftelse af problemet. Vi blev hurtigt enige.

En sådan fremtid? Nej. Nej. Nej. (...)

Ordforklaring:

[1] Bæls: halvvoksen dreng.

Tabel. Klasse og sygdom 1882.

Kildeintroduktion: K. Nommels var praktiserende læge i Sønder Broby på Fyn. Nommels udarbejdede nedenstående oversigt: "Bidrag til Belysning af Sundhedsforholdene i Almueskolerne på Landet", som blev udgivet i "Hygiejniske Meddelelser" 3. række, 1. bind, 1882

Børn af gårdmænd										
Alder	Antal af undersøgte Børn	Sunde	syge		1. Kirtelsyge	2. Blegsot.	3. Brystsygdom	4. Andre Sygdomme	5. Pludselig Sygdom i Skolen	6. Aandsløve
			I alt	i pct.						
6	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„
7	13	11	2	15,3	„	2	„	„	„	„
8	16	14	2	12,5	1	1	„	„	„	„
9	20	15	5	25	3	2	1	„	1	„
10	16	15	1	6,25	„	1	„	„	„	„
11	12	9	3	25	3	„	„	„	1	„
12	10	10	0	0	„	„	„	„	„	„
13	11	8	3	27,3	1	1	„	1	„	„
14	2	2	0	0	„	„	„	„	„	„
17	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
I alt	101	85	16	15,8	8	7	1	1	2	„
Børn af husmænd										
6	3	2	1	33,3	„	1	„	1	„	„
7	29	24	5	17,2	2	3	„	1	1	„
8	38	27	11	28,9	7	2	„	1	1	„
9	39	28	11	28,2	6	4	„	2	1	2
10	50	40	10	20	5	3	1	1	„	1
11	34	21	13	38,2	6	4	2	2	1	„
12	37	24	13	35,1	7	5	2	„	„	„
13	35	26	9	25,7	6	4	„	„	„	„
14	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„
17	1	„	1	„	1	„	„	1	„	1
I alt	267	193	74	27,7	40	26	5	9	4	4

1. Kirtelsyge: Skrofulose, opsvulmede halskirtler, kronisk snue, opsvulmet overlæbe og sår og eksem i ansigt og hovedbund; 2. Blegsot: Anæmi, blodmangel,

der forårsager bleghed, træthed, hovedpine, susen for ørerne, besvimelse, opkastninger og mangel på energi; 3. Brystsyge: Lungetuberkulose.